

موسیقی در مکتب هنری هرات

نوشته زیر عیناً از «مجله ماهانه ادبی، تاریخی، هنری؛ اجتماعی هرات» شماره «سال نشراتی ۳۹ برج عقرب ۱۳۵۱»، بدون تغییر در شیوه نگارش آن، نقل می‌شود توجه خواننده را به بستگی هائی بین مکتب‌های موسیقی افغانی و ایرانی جلب می‌کنیم.

مکتب هنری هرات که در پنجاه سال پیش بوجود آمد و در پرتو همت و توجه يك شخصیت بزرگ اجتماعی یعنی امیر علی شیر نوایی امیریکه نزد امیر وقت محبوبیت و نفوذ بی نظیری داشت با واج فعالیت و جمال خود رسید در موسیقی نیز اشخاص لایقی در این دستگاه پرورده شده‌اند که اثر وجودی آنان در موسیقی آن روزگار پیداست و شاید تا باین عصر صفویان تأثیر هنر آنها مشهود باشد این هنرمندان که بیشتر آنان سازنده آهنگ بودند نغمه‌هایی بسیار بعنوان پیشرو نقش و کار می‌ساختند که بزودی مورد تقلید دیگران واقع میشد و نوازندگان در بزمها و مهمانیها مینواختند آهنگهای این دوره غالباً روی اشعار ساخته میشد و اغلب سرودها و ترانهها همان قطعات و غزلیاتی است که شاعران قبلا سروده‌اند و سپس خود شاعر یا موسیقی‌دانان دیگر بر آنها آهنگ ساخته‌اند و چون در عصر تیموریان ترکی چغتائی رواج یافته بسا از این

نغمه و سرودها بزبان ترکی چغتائی امیرعلی شیر شاعران خوش قریحه و باذوق را با آموختن موسیقی تشویق و گاهی مجبور میکرد و اگر شاعر مبرزی موسیقی نمیدانست و از ساختن الحان برای اشعار خود ناتوان بود ویرا مذمت می نمود چنانکه مولینا بنائی شاعریکه مورد محبت امیر بود چون اشعار خود را بدون آهنگ میخواند مورد ملامت او واقع شد و مولینا همتی کرد و زحمتی کشید تا موسیقی یاد گرفت و توانست برای اشعار خود بدون آهنگ یا باصطلاح آنروز کار و نقش بسازد این نغمه ها بوسیله سازهای معمول آنروز از قبیل نی، عود قانون ارغنون کمنچه یارباب غچک دف چنگ، تنبور سرنا، نغاره نواخته میشد ولی ازین جمله سرنا و نغاره در موسیقی رزمی و نی و عود و قانون و دف و پیش از همه غچک در بزمها بکار میرفت غچک یا غرک که از سازهای باستانی بوده است چون ذکر مکتب هنری هرات در پیش است چنین اقتضا دارد که یادی از چندتن موسیقی دان و خواننده و نوازنده این مکتب که در واقع پرورده امیرعلی شیر نوائی بوده اند بنمائیم و نام آنان را ناگفته نگذاریم یکی از نمایندگان هنر موسیقی در این عهد شهاب الدین عبدالله بیانی فرزند شمس الدین مروارید است که از درباریان محترم و شاعر دانشمند بوده و قانون را بهتر از دیگران مینواخته است قانون نواز دیگری که در دستگاه نوائی پرورش یافته و به سبب آواز خوب نیز شهرت نامی کسب کرده حافظ قذاق یا مذاق است و شاید این حافظ همان حافظ صابرقاچ خواننده مشهوری باشد که در محفل همایون شاه پادشاه کورگانی بند و قتیکه گریزان به هرات آمده بود آواز خواندست در میان نوازندگان غچک بنام شاعری جوان و زیبا و بسیار خوش سخن بر میخوریم که سید احمد نام داشته و آواز غچک و روی زیبای وی جامی شاعر بزرگ آن قرن را تحت تأثیر قرار داده و در وصفش گفته است:

نوائی آن غچکم کشت و شکل آن غچکی

که شور مجلس عشاق شد زهر نمکی

ازین جوان هنرمندتر در نواختن غچک استاد شاهقلی از نوازندگان مخصوص امیر وقت یعنی سلطان حسین بایقرا بود و این موسیقی دان عراقی آهنگها و سرودهای زیاد ساخته است و از این شخص استاد ترقل محمد شیرغانی است که از اوائل جوانی بدستور امیر بمشق ساز اقدام کرد تا بمرحله استادی رسید و عود و غچک هر دو را خوب مینواخت از استادان عود نواز فقط یکنفر را بشما معرفی میکنیم که آواز ملایمی هم پیش از سه دانگ میخواند و نامش استاد حسین عودی است این استاد هنوز خورده سال بود که بخدمت امیر آمد و بدستور او

مشق‌ساز آغاز کرد و سرانجام چنان شهرتی بدست آورد که برای يك پنجه‌ساز نازها ازو میکشیدند ولی این نازهای اهل هنر تنها در هرات و در دستگاه سلطان حسین و امیرعلی شیر خریدار داشت و وقتیکه آن بساط برچیده شد سرنوشت هنرمندان هم تغییر یافت و همین جناب‌استاد حسین عودی درمجلس شاهی بیگ خان یا شیبک خان پادشاه اوزبک که بهرات تاخته بود بسبب ناز و ادائی بفرمان خان بجزای آن ناز و افاده که درایام گذشته ازو تحمل کرده بودند رسید باری حسین عودی برادری بنام محمد یا محسن داشت که قانونرا خوب مینواخت ولی مانند برادر زیاد ناز نمیکرد درین دوره نی‌زن بینظیری هم پیدا شده که از کودکی نزد امیر آمده و باشاره وی مشق‌نی نموده‌است و در نی‌نوازی چنان استعداد و کوششی ابراز داشته که نوشته‌اند درین هنر درتمام روی زمین مانند و نظیری نداشته است این استاد نامش شیخ نائی و اهل حسن بود و علاوه بر نی عود و غچک هم خوب مینواخت و شعری هم میسرود.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

رتال جامع علوم انسانی